

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXIX (2021).
Книжка / Issue 1

Валентин СПИРИДОНОВ / Valentin SPIRIDONOV

НОВО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МЕЖДУВОЕННИТЕ СЪВЕТСКО-ГЕРМАНСКИ ОТНОШЕНИЯ

**Рец. на Самуил Шивачев. Съветско-германските отношения
(1918–1939 г.): дипломатия, икономика, военно дело. София:
Издателство „Парадигма“, 2020, 360 с., ISBN 978-954-326-434-6**

A NEW STUDY OF THE INTERWAR SOVIET–GERMAN RELATIONS

**Review of: Samuil Shivachev. Soviet–German Relations (1918–1939):
Diplomacy, Economics, Military Affairs. Sofia: Paradigma Publishing House,
2020, p. 360, ISBN 978-954-326-434-6**

През май 2019 г. Самуил Шивачев, редовен докторант към катедра „Нова и съвременна история“ при Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, защити докторска дисертация на тема „Съветско-германските отношения (1918–1939 г.)“. Изследователският хъс на докторанта под вещото научно ръководство на проф. д-р Искра Баева логично се увенча с успешен български принос в интересната и напоследък много популярна история на връзките между Москва и Берлин през междувоенния период. Година по-късно със съдействието на софийското издателство „Парадигма“ на книжния пазар се появи книга със същото заглавие, леко променен вариант на дисертацията, предназначен за широк кръг читатели.

Книгата притежава всички необходими характеристики на едно увлекателно, научно поднесено изследване с провокираща вниманието тема и точно дефинирани граници. Различни аспекти на съветско-германските отношения между двете световни войни са обект в огромен брой публикации на автори от цял свят, поради добре познати ни исторически стекли се обстоятелства след 1918 г. По различни причини след Първата световна война двете бивши Велики сили са изолирани от останалия свят – Германия, поради вменената ѝ вина за избухването на войната, а Русия, заради усилията ѝ да смени политическата система и да наложи нов обществен строй. Следствието е естествено взаимноизгодно политическо сближение и икономическо сътрудничество между двете, доскоро воювали помежду си държави.

Темата не е непозната и в българската историография, но досега липсваше подобно мащабно монографично изследване, стъпило върху обемна литература, предимно от руската и германските исторически школи, на публикувани документални сборници, дневници, спомени, на сведения от периодичния печат в Германия, Русия, съответно Съветския съюз, България и Полша, както и на анализ на непубликувани немски, руски и български документи.

Структурно книгата се състои от Увод, Историографски обзор, 4 глави с отделни параграфи, Заключение, Приложения и Библиография. Текстът е онагледен с таблици, диаграми, карти и снимков материал, по-голямата част от които са включени в раздела „Приложения“.

Първа глава на дисертацията, озаглавена „Съветско-германските отношения от Брест до Рапало (1918–1922): между революцията и еволюцията“, обхваща най-краткия, но най-динамичен и проблемен период в съветско-германските отношения. В нея Самуил Шивачев разглежда както намесата на кайзерова Германия във вътрешните работи на Русия с цел излизането ѝ от Първата световна война, т.е. индиректната подкрепа за болшевишката революция, така и обратната, пряка намеса на контролирания от Москва Коминтерн в Ноемврийската революция и в последвалите политически борби във Ваймарска Германия. Изведени са причините за прекратените дипломатически отношения след 1918 г., както и обстоятелствата, които принуждават политиките от двете страни да търсят сътрудничество. Етапът на „взаимно проучване“, както сполучливо го именува авторът, приключва със сключения помежду им през пролетта на 1922 г. в италианския град Рапало договор за нормализиране на дипломатическите отношения.

Втора глава, най-обемна като текст и най-раздвижена в структурно отношение, е посветена на двустранните връзки през „Рапалското десетилетие 1922–1932 г.“. Тук Самуил Шивачев откроява в текста 3 етапа в съветско-германските отношения, всеки от които, е разгледан в отделен параграф. Изложението обхваща перипетиите в двустранните отношения между Рапалския договор (1922 г.) и идването на Хитлер на власт в началото на 1933 г. Поставените акценти са върху допирните точки на двете, изолирани на международната сцена в следвоенна Европа държави – първоначално предимно в икономическата сфера, впоследствие на политическо и на дипломатическо ниво, особено в стремежа им да ревизират Версайското статукво. За вътрешна периодизация на съветско-германските връзки, наред с утвърдени вече в историческата наука проблеми като „Рурската криза“ и „Голямата депресия“, Самуил Шивачев използва и значими събития в отношенията им, поставили на изпитание двете столици и изискващи допълнителни усилия от политиките за постигане или запазване на договорености – напр. „Майския инцидент“, „гранатната афера“. Много добре е развита тезата, че въпреки идеологическите различия и намесата на Коминтерна във вътрешните работи на Германия, икономическите причини надделяват сред мотивите за поддържане на взаимноизгодни връзки. Подобаващо е откроена логиката на връзката между съветската Нова икономическа политика (НЕП) и германската суровинна недостатъчност.

Третата глава е отделена за анализ на един специфичен и малко познат проблем – секретното съветско-германско военно сътрудничество. Не само защото сътрудничеството в тази сфера по принцип е държавна тайна, а и поради нелицеприятни последствия за държавната идеология в двете страни, военните им връзки все още са обвити с пропагандна мистика и заблуди. Затова и приносите на автора са сред най-значимите.

Четвърта глава хронологически обхваща събитията в съветско-германските отношения от началото на управлението на Хитлер до избухването на Втората световна война. Отделните параграфи в нея акцентуват на перипетиите в двустранните връзки, породени от силно афишираната идеология на управляващите в Москва и Берлин, която ги раздалечава, и изолацията им на международната сцена, която пък ги кара да си сътрудничат. В тази връзка заглавието на главата – „Съветско-германските отношения от противопоставяне към „брак по сметка“ – намирам за напълно удачно.

Заключението обобщава накратко разволя на двустранните отношения в междувоенния период и синтезира изводите на автора, а библиографската справка убеждава, че е използвана многобройна научна литература на пет езика, вкл. едни от най-важните за темата публикувани документи, спомени, периодични издания и критични изследвания на български, немски, руски, английски и полски език. Научният стил на автора е ясен, четивен, допълнен е от подробен научен апарат, което убедително потвърждава, че Самуил Шивачев познава съществуващите историографски източници и тези, че умее да чете критично научните изследвания по темата, да формулира собствени цели, да ги аргументира и отстоява.

Рецензираната монография е първото цялостно изследване в българската историопис на съветско-германските отношения през междувоенния период. В чуждестранната историография, както вече споменах, темата не е непозната. Любима е не само на германски, съветски и руски автори, но и на професионални изследователи от много други страни, при това не само на историци, а и на политолози, икономисти, военни специалисти. Оттук следват и част от големите научни отговорности и изследователски трудности на младия колега Шивачев – от една страна, той трябва да ни убеди, че познава и ползва критично историографията по проблема, от друга – да намери своята оригинална ниша в нея.

Изложението убеждава, че Самуил Шивачев е проучил основните документални източници и научни трудове по изследователския си проблем, анализирал, използвал и съответно коректно ги е посочил в справочната част. Налице са и негови научни приноси по отделни детайли на темата. Похвални са усилията на автора да усложнява повествованието, вплитайки в него вътрешните разногласия в Берлин и Москва по отношение на един или друг двустранен проблем – напр. най-често за СССР това са различия между политическия елит на държавата и ръководството на Коминтерна, а в Германия – между политическите и икономическите лидери. И за да е картината още по-многопластова Самуил Шивачев разполага двустранните отношения в контекста на европейската политика и на интересите на Великите сили. Конкретни примери за това изобилстват – напр. по време на установяването на Ваймарската република и „износа“ на революция от Коминтерна, при двустранните преговори през пролетта на 1922 г., в дилемата „за“ или „против“ членството на Германия в Обществото на народите...

Впечатляващо е умението на Самуил Шивачев да интегрира документален текст в изложението, един често използван от него похват. Почти навсякъде удачно е подбран съответният цитат, поредното доказателство за сериозна изследователска работа. Оригиналеност на разработката е представеният анализ на материали в българската преса по разглеждани проблеми от двустранните съветско-германски отношения. Сред научните приноси ще отбележа размислите на автора за мястото и значението на Полския проблем за съветско-германските отношения. Добри попадения има в анализа на икономическите причини за двустранното сближаване както през периода на Ваймарската република, така и по време на управлението на Хитлер. Похвални са и усилията на автора да илюстрира връзката между персоналните промени в управлението на германските министерства, а Ваймарският период е характерен с честите кабинетни смени, и новите предизвикателства в двустранните отношения. В тази връзка правилно е акцентувано върху ролята на отделни политици и икономисти за съветско-германското сближение – напр. Георгий Чичерин, Густав Щреземан, Рудолф Надолни.

Много добро впечатление прави и главата за съветско-германските военни отношения – най-вече като изследователски подход и авторска интерпретация. На малко повече от 20 страници в текста е дефиниран ясен изследователски обект – секретното военно сътрудничество между двете страни – и Самуил Шивачев успява да убеди читателя, че може да се съсредоточи само върху анализа на частен проблем, да го обследва цялостно и разбираемо. Подчертавам това, защото в цялата останала част от монографията авторът следва предимно хронологическия подход и не става много ясно с какво се различават обособените от него етапи в двустранните връзки във Втора и Четвърта глава. Далеч съм от мисълта да negliжирам хронологическия подход – той е важен за историческата наука, но прекаленото му доминиране прави концептуализирането на процесите трудно.

Похвален от стремежът на автора да усложнява изложението с опити да интегрира в него различните гледни точки, но същевременно бих желал да подчертая, че много често се задоволява само с посочването им, без да ги анализира. Имам предвид, че въпроси като кои са причините за тези различия, доколко влияят върху двустранните отношения, какви са последиците – остават без отговор. Освен това стремежът му да обхване комплексната политическа картина на следвоенна Европа води на отделни, но не редки, места до размиване на акцента върху съветско-германските връзки. По-правилният подход според мен би бил, ако фонът, на който

се развиват двустранните отношения, само се маркира, а с обяснения в бележките под линия и чрез посочената там литература се предостави възможност на читателя сам да се осведоми, ако не е запознат, с историографските интерпретации на проблема. По този начин изложението ще се придържа към изследователската теза, четивността ще се подобри, а препратките под линия ще превърнат бележките от справочна литература в обслужваща основния текст научна информация.

Ще критикувам монографията и по още една споделена от мен положителна страна – интегрирането на документален текст в изследването. Вече стана дума за мярата и смисъла. Почти целият текст изобилства от подобни цитати, част от които могат и да се преразкажат накратко, без от това да пострада изложението, т.е. използването предимно на този изследователски похват от един момент нататък вреди на четивността на научния текст. И най-вече авторът често се задоволява с изписването на цитата, без да следва собствен критичен анализ на разглеждания проблем. За такива случаи му пожелавам малко повече научна смелост.

Бих препоръчал на Самуил Шивачев да е по-критичен към съветската външна, в частност германска, политика и към съответната съветска (руска) историография, особено в навечерието на Втората световна война. Всъщност колкото по-късно към края върви темата, толкова изложението става по-кратко и е по-скоро схематично, отколкото аналитично. Оставам с впечатлението за някаква прибрзаност да се сложи точка на темата. А по отношение на линията Сталин–Коминтерна и националсоциалистическа Германия има какво още да се каже, още повече, че авторът, я засяга напр. на с. 268/269 и 274/275, но не я доразвива. Със същата схематичност е белязана и частта за двустранното сближаване през лятото на 1939 г. Прекалено кратко е и заключението на книгата, което засилва чувството за финалната припряност.

От друга страна, прочитът на изследването ме убеждава, че Самуил Шивачев познава наличните документални източници и изследвания, умее да ги анализира и да състави собствен научен текст. Нещо повече, стреми се да погледне цялостно на изследователския обект, да продължи, надгради и доразвие познанието ни за съветско-германските отношения в периода 1918–1939 г. В тази посока трябва да отбележа, че колегата Шивачев прави опит да синтезира в общата картина политика, икономика, дипломация, идеологии... т.е. да представи целия комплекс от причини, събития и фактори, повлияли върху двустранните отношения. Видно е, че той умее да анализира и концептуализира политически процеси, да обработва икономически данни, умело борави с дипломатическа и финансова информация, компетентен е в сферата на международните отношения, на партийната история... – всичко това му позволява да придаде оригиналност и интердисциплинарност на монографичното изследване.

Естествено е при интерпретацията на толкова сложен исторически проблем на места да имаме различни мнения – напр. по отношение намесата на Коминтерна в Германия 1918–1923 г. – но това не е основание да омаловажа качествата на монографията.

Препоръките, които му отправих, са ориентирани към неговите бъдещи изследвания, защото колегата Самуил Шивачев има знанията и уменията за самостоятелна научна кариера. А на читателите пожелавам приятно четене на сериозния научен труд на младия историк с безспорни умения и качества да израсне в нелеката университетска преподавателска и изследователска професия.